

Un „pomerio sommo theologo” în Biblioteca Teleki-Bolyai. Operele lui Pelbartus de Themeswar

WEISZ SZIDÓNIA
Biblioteca Județeană Mureș

Abstract

A „pomerio sommo theologo” in Teleki-Bolyai Library. The Works of Pelbartus of Themeswar

Pelbartus of Themeswar (1430/40-1504), a Franciscan monk who was teaching theology in Buda, is one of the most famous preachers of the Catholic Church and also the most successful Hungarian writer abroad, as his works has been published in ninety editions before 1526.

The aim of this paper is to offer a brief introduction to his works that are being kept in the Teleki-Bolyai Library. Most of Pelbartus' works are collections of sermons, written in order to help clerics in their pastoral work. The central ideas of his texts are asceticism and the virtues of the Middle Ages, scholasticism against the renaissance spirit of King Matthias's court.

Keywords: *Pelbartus of Themeswar, Catholic Church, Hungarian writers, the XVth century, Teleki-Bolyai Library.*

În fondul de carte veche al bibliotecii Teleki-Bolyai regăsim diverse opere ale celor mai mari teologi romano-catolici și protestanți. O figură proeminentă printre aceștia este *Pelbartus de Themeswar*, monah franciscan cunoscut pentru teoriile sale despre cultul Fecioarei și Imaculata Concepție. Pe lângă faima dobândită prin toată Europa, scrierile sale au o influență notabilă asupra codicelor scrise în limba maghiară.¹

---

¹ Vezi Horváth János, *A magyar irodalmi műveltség kezdetei* [Începuturile culturii literare maghiare], Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, p. 135, 157, 172, 178, 210, 212-213, 229-230, 236, 238, 248, 253.

Fig. 1. Pelbartus de Themeswar.

Numele lui Pelbartus de Themeswar (1430/40-1504)² apare pentru prima dată în documente în anul 1458, când se înscrie la Universitatea din Cracovia,³ unde, în 1471, devine doctor în teologie. Începând cu anul 1483 și până la moartea sa îl găsim în conventul franciscan din Buda, loc unde își elaborează operele de mare succes.

În ciuda faptului că a trăit în imediata vecinătate a curții renaștentiste a regelui Matei Corvin, călugărul franciscan este un reprezentant de seamă al scolasticii medievale. Ideile de bază ale operelor sale erau ascetismul și cultul mariologic; și-a ridicat vocea împotriva umanismului, considerându-i pe autorii antici imorali. Nu-l iartă nici pe

---

² Pentru biografia lui Pelbartus vezi Szilády Áron, *Temesvári Pelbárt élete és munkái* [Viața și operele lui Temesvári Pelbárt], Budapeșt 1880 și Békesi Emil, *Magyar írok Hunyadi Mátyás korából* [Scriitori maghiari din epoca lui Matia Corvin], în *Katolikus Szemle*, Budapeșt, nr. 16, 1902.

³ În 1463, analele instituției îl numesc deja „*scriptor ecclesiasticus celebris*.” Békesi Emil, *op. cit.*, p. 332.

regele Matei Corvin, criticând aspru stilul de viață al acestuia.⁴ Marea majoritate a lucrărilor lui Pelbartus sunt alcătuite din predici menite să-i ajute atât pe clerici, cât și pe studenții lui în munca lor pastorală; astfel, în 18 ani a compus în jur de 500 de predici pentru diferitele momente ale anului eclesastic.⁵ A scris în „*breui et simplici stylo*,” publicul țintă fiind „*populi simplicis huius nostre regionis*.”

În Biblioteca Teleki-Bolyai există șapte lucrări scrise de Pelbartus - sau atribuite lui - ele provenind din colecții diferite. Cinci titluri (dintre care patru sunt coligate în două volume) au fost în posesia Bibliotecii Colegiului Reformat din Târgu-Mureș.⁶ Un singur volum - *Aureum sacrae theologiae Rosarium*, Venezia, 1586 - a aparținut monahilor mănăstirii franciscane din Călugăreni, pe când ultimul exemplar din cele șapte - *Sermones Pomerii de Sanctis*, Hagenau, 1500 - a fost donat bibliotecii în anul 2005 de către descendenții contelui Teleki Andor.

Volumul *Stellarium coronae benedictae Mariae Virginis, in laudem eius pro singulis praedicationibus elegantissime coaptatum*,⁷ o colecție de predici în onoarea Fecioarei Maria, este considerat a fi cea mai poetică lucrare a lui Pelbartus, un exemplu bun pentru literatura teologică semi-stiințifică.⁸

⁴ Cum a formulat L. S. Domokos, cazul lui Pelbartus ilustrează bine coexistența dintre ideile medievale și umaniste în cultura maghiară din secolul al XV-lea. L. S. Domokos, *Mariology and Vernacular Literature in Late Medieval Hungary*, în *Hungarian Studies*, nr. 2, 1986, p. 231.

⁵ Z. J. Kosztołnyik, *Some Hungarian Theologians in the Late Renaissance*, în *Church History*, nr. 57/1, p. 13.

⁶ Potrivit inscripțiilor (*Tek. Molnár Gábor főszolgabíró ur ajándékozta 1892. junius. MVásárbely*), aceste volume au fost donate Colegiului de către juristul Molnár Gábor, devenit ulterior director al Bibliotecii Județene Mureș. *Catalogus Incunabulorum Bibliothecae Teleki-Bolyai*, Târgu-Mureș, 1971, p. 30-31. (În continuare *Catalogus Incunabulorum*)

⁷ Tipărit la Basel, c. 1497-1500. 228 ff. non num., cum sign. *Catalogus Incunabulorum*, p. 31.

⁸ Z. J. Kosztołnyik, *op. cit.*, p. 5-18.

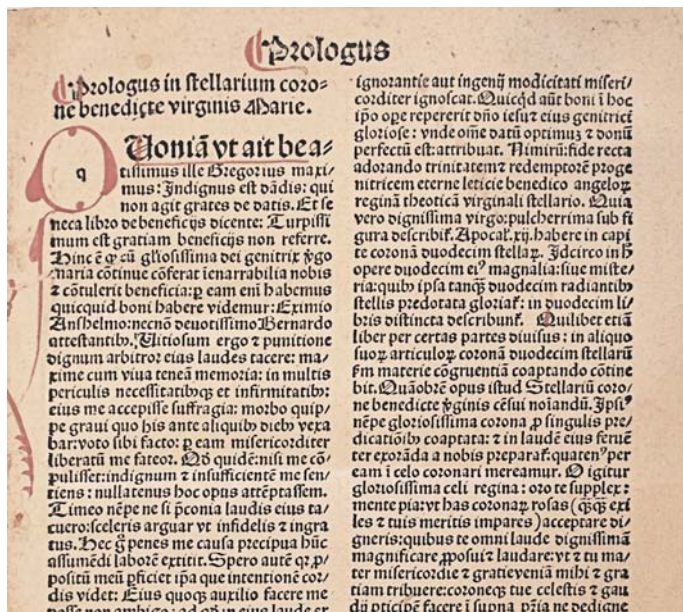

Fig. 2. Stellarium coronae benedictae Mariae Virginis

Motivul pentru elaborarea acestei scrieri îl reprezintă o promisiune făcută Fecioarei, după ce Pelbartus s-a vindecat în mod miraculos de ciumă. Predicile se focusează asupra a două mari teze: în primul rând, asupra Înălțării Maicii Domnului la cer, cea de a doua teză subliniind rolul de intermediar jucat de Fecioara Maria între Divinitate și oameni.⁹ Cartea a avut un succes enorm, în secolele XV-XVI fiind publicată în 22 de ediții.¹⁰ Exemplarul din Biblioteca Teleki-Bolyai este un incunabul publicat de către Jacobus Wolff de Pforzheim la Basel, în c. 1479-1500.¹¹

Pentru că exista cerere considerabilă pentru predicile lui, Pelbartus a compus seria *Pomerium*, o colecție de predici în trei volume, aceasta fiind numită de L. S. Domokos „a well developed, theologically sound exposition of the heritage of the late medieval Church.”¹² Titlul este explicat de însuși

⁹ *Ibidem*, p. 12.

¹⁰ Pentru lista completă a diferitelor ediții vezi Békesi Emil, *op. cit.*, p. 335.

¹¹ 4°, 228 ff. non num., cum sign. *Catalogus Incunabulorum*, p. 31.

¹² L. S. Domokos, *op. cit.*, p. 229.

călugărul franciscan: așa cum într-o grădină se găsesc diferite tipuri de pomi, astfel un predicator bun trebuie să aibă predici potrivite pentru orice ocazie. Toate cele cinci titluri (două fiind dubluri) din Biblioteca Teleki-Bolyai aparținând seriei, au fost tipărite la Hagenau (azi Haguenau, Franța) de tipograful Johann Ryman, care a publicat 53 de ediții ale operelor lui Pelbartus în decurs de treizeci de ani. Potrivit literaturii de specialitate, Ryman a fost în relații bune cu franciscanii din Buda și Pest, aducând personal manuscrisele lui Pelbartus la Hagenau.¹³

Prima parte din colecția *Pomerium* se numește *Sermones pomerii de sanctis*. Biblioteca deține două exemplare din acest titlu, primul - tipărit la Hagenau, în 1499¹⁴ - fiind ediție princeps, iar al doilea a fost publicat un an mai târziu - Hagenau, 1500.¹⁵ *De Sanctis* cuprinde o serie de predici compuse pentru a fi prezentate enoriașilor cu ocazia sărbătorilor diferiților sfinți. Putem găsi texte dedicate și sfinților maghiari, cum ar fi sfinții regi Ștefan și Ladislau sau Sfânta Elisabeta.

¹³ Fitz József, *A Magyar könyv története 1711-ig* [Istoria cărții maghiare până la 1711], Budapeșt, Magyar Helikon, 1959, p. 73-74.

¹⁴ 4°, 280 ff. non num., cum sig., coll. cu *Sermones Pomerii De Tempore* (Hagenau, 1498). *Catalogus Incunabulorum*, p. 29. Până la 1526 au fost publicate 19 ediții ale acestei cărți. Békesi Emil, *op. cit.*, p. 335.

¹⁵ 2° [12], [346] ff.

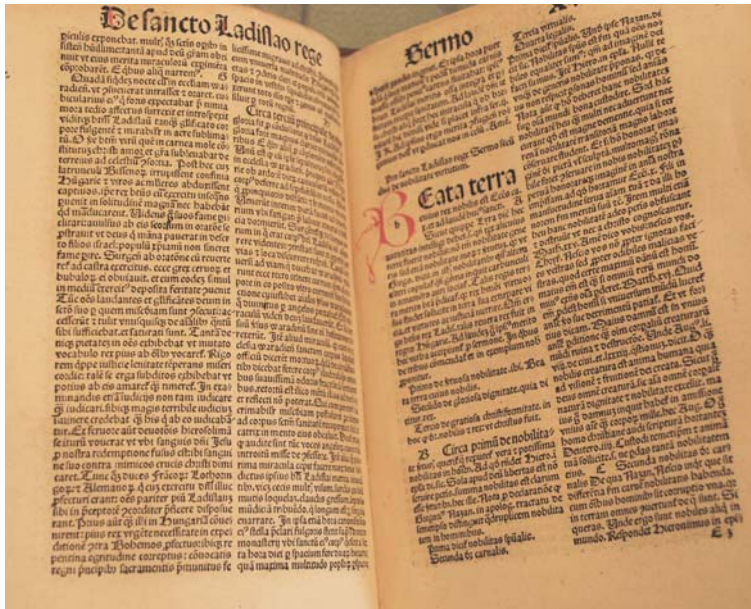

Fig. 3. Predică dedicată sfântului Ladislau (*Sermones pomerii de sancti*)

Cel de al doilea volum din serie este intitulat *Sermones pomerii de tempore*,¹⁶ iar în Biblioteca Teleki-Bolyai se găsesc două volume tipărite la Hagenau în 1498,¹⁷ respectiv 1500.¹⁸ *De tempore* se constituie din diverse predici pentru duminică și alte sărbători religioase. Trilogia se sfârșește cu *Sermones pomerii quadragesimales*¹⁹ - Hagenau, 1500 - fiind alcătuită din predici speciale, scrise pentru cele patruzeci de zile din Postul Mare.

¹⁶ 19 ediții între 1489-1521. Békesi Emil, *op. cit.*, p. 336.

¹⁷ 4°, 165 ff. non num., cum sign., coll. cu *Sermones pomerii de sanctis* (Hagenau, 1499). *Catalogus Incunabulorum*, p. 29.

¹⁸ 2°, 264 ff. non num., cum sign., coll. cu *Sermones pomerii quadragesimales* (Hagenau, 1500). *Ibidem*, p. 30.

¹⁹ 21 ediții conform Békesi Emil, *op. cit.*, p. 336. 110 ff. non num., cum sign. *Catalogus Incunabulorum*, p. 30.

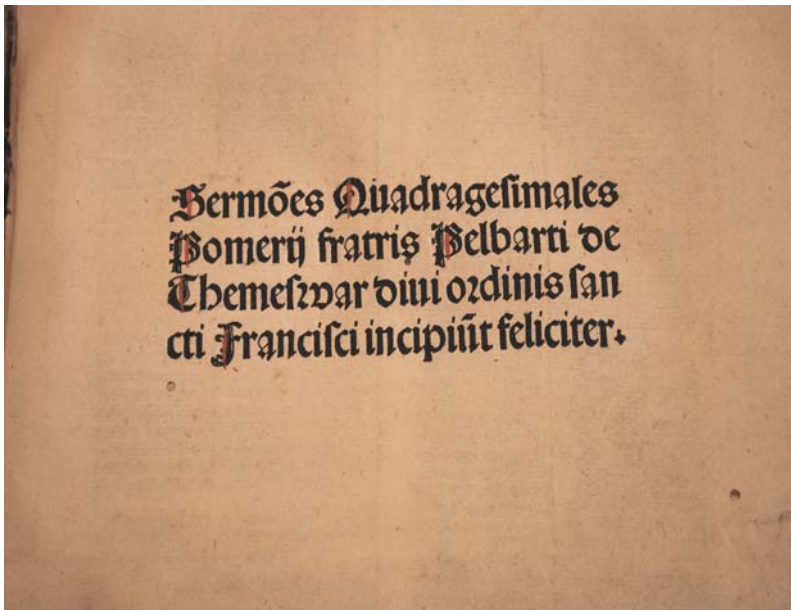

Fig. 4. Pagină de titlu, *Sermones pomerii quadragesimales*

Cu puțin timp înainte de moartea sa, survenită în anul 1504, călugărul franciscan a început elaborarea unei enciclopedii generale în patru volume, intitulată *Aureum sacrae theologie Rosarium*. S-a inspirat din scrierile diferiților autori medievali, cum ar fi Sfântul Augustin, Petrus Lombardus sau Sfântul Toma din Aquino.²⁰ Moartea însă îl împiedică să își finalizeze lucrarea, numai primele două volume fiind terminate. Celelalte două ajung să fie completate pe baza notițelor autorului de către franciscanul Laskai Osvát, discipolul lui Pelbartus.²¹ Biblioteca Teleki-Bolyai deține numai ultimul volum din seria *Aureum sacrae theologie*

²⁰ Rozsondai Marianne, *Temesvári Pelbárt népszerűsége Európában* [Notorietatea lui Temesvári Pelbárt în Europa], în *Magyar Könyvszemle*, nr. 1, 1984, p. 300-301.

²¹ Pe foaia de titlu apare ca autor numai Pelbartus, Laskai Osvát nefiind menționat.

Rosarium, un exemplar din 1586,²² publicat la Venezia de către P. Maria Marcheti.

Conform literaturii de specialitate, succesul și numărul mare de exemplare tipărite ale predicilor lui Pelbartus se pot explica prin faptul că editurile din străinătate au văzut o afacere bună în aceste texte.²³ Datorită acestor opere, Pelbartus (supranumit *Pomerio sommo theologo*) a devenit un predicator faimos în cadrul bisericii catolice și, totodată, unul dintre cei mai prosperi autori maghiari în străinătate, operele sale ajungând la 90 de ediții până la 1526. Împreună cu Laskai Osvát, sunt singurii autori maghiari ale căror opere au fost tipărite în formă de incunabul.

---

²² 8°, [8] 259 [15] ff. *Catalogus Librorum Sedecimo Saeculo Impressorum Bibilothecae Teleki-Bolyai*, Târgu-Mureș, Editura Lyra, 2001, p. 45.

²³ Editor Klaniczay Tibor, *A magyar irodalom története 1600-ig* [Istoria literaturii maghiare până în 1600], Budapeșt, Akadémiai kiadó, vol. I., 1964, p. 133.